

УДК 1:37.0132

АНДРУЩЕНКО В.П., БОНДАР В.І.

м. Київ, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВІДПОВІДНО ДО ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

В статті піднімається питання модернізації підготовки сучасних вчителів з позиції компетентнісного підходу. Зумовлюється необхідність переходу від енциклопедичної до компетентнісної парадигми освоєння змісту професії

Ключові слова: *компетентнісний підхід, педагогічна матриця, ступенева освіта, модернізація моделі педагогічної освіти.*

На сучасному етапі розбудови незалежної української держави питання становлення і розвитку педагогічної освіти стають дедалі суттєвішими для визначення стратегії і тактики формування нової генерації українців. Складна демографічна ситуація, перенасиченість ринку праці недостатньо кваліфікованими робітниками, перевиробництво в окремих сферах спеціалістів та їхня неспроможність конкурувати в сучасних умовах ринкової системи створили ситуацію прихованої кризи в освіті. З одного боку, розвиток системи вищої освіти свідчить про здобутки вітчизняної професійної школи у галузях, де потреби ринку досить жорстко вимагали вчасного реагування на запити замовників, з іншого – досить помітною є екстенсивність у ступені якості і професійної придатності випускників гуманітарних напрямків. Особливо це стосується підготовки сучасного вчителя як виразника тих суспільних вимог і замовлень, що є на часі.

Відповідно до завдань Болонської конвенції розроблення стандартів якості вищої освіти має здійснюватися з урахуванням світових широкомасштабних освітніх реформ. Технологізація як цілісне впровадження інтенсивних технологій навчання – ознака інноватики. Проте сучасний досвід їх використання свідчить про необхідність фундаментальних змін у підходах до забезпечення гарантованої якості вищої освіти. Окреслюючи в найбільш узагальненому вигляді основні загальноцивілізаційні тенденції, що стверджуються в ХХІ столітті, визначаючи шляхи модернізації

національної освіти, президент АПН України Василь Кремень наголошує на необхідності переходу від кваліфікації до компетенції, яка дозволяє людині «знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях, що уможлиблює діяльність освіченої особистості незалежно від локального чи глобального контексту ринку праці». Відповідно до інтеграційного критерію «педагогічна майстерність + мистецтво комунікації + нові технології» він і пропонує переглянути систему підготовки і підвищення кваліфікації вчителя з позицій компетентнісного підходу.

Компетентнісний підхід як нова парадигма формування педагогічних кадрів передбачає залучення до системи комплексної стандартизації якості вищої освіти таких новоутворень, як конкурентоспроможність і конкурентоздатність, які виступають освітньо-професійними та особистісними індикаторами визначення ступеня готовності випускника до професійно-особистісної конкуренції в умовах ринку праці.

Конкурентоспроможність і здатність до конкуренції – два критерії гармонізації професійного і особистісного в процесі підготовки до життєдіяльності фахівця-освітянина.

Згадані новоутворення гіпотетично здатні інтегрувати ключові і предметні компетенції випускника і характеризувати поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокompетентність, рефлексивність результатів підготовки фахівців у їх індивідуальному, міжособистісному, інституційному контекстах.

Підходи європейських і українських вчених до визначення змісту і сутності понять «конкурентоздатність» і «конкурентоспроможність» на сьогодні є досить дискусійними. Проблема співвідношення даних понять, їх взаємозв'язок із питаннями формування професійної компетентності майбутнього фахівця, становлення «Я-концепції» як професіонала європейського рівня потребує новітнього підходу до розроблення моделі професійно-особистісної компетентності випускника і варіативних засобів гарантії якості його підготовки.

Основу модернізації моделі педагогічної освіти мають скласти сукупність ідей та підходів, серед яких провідними є: оптимізація та укрупнення змістових одиниць в умовах переходу від чотириступеневої до двоциклової системи підготовки фахівців на засадах компетентнісного підходу; перехід від ен-

циклопедичної до компетентнісної парадигми освоєння змісту відповідної професії; ідея автодидактичного забезпечення формування особистості професіонала як внутрішньоосвітнього «прирощування» і розвитку «Я-концепції»; ідея синергетизму у забезпеченні наступності, єдності і взаємопроникнення складових педагогічної та андрагогічної моделей організації та здійснення навчання студентів; забезпечення органічної єдності двох професійно-особистісних новоутворень випускника: професійної спроможності і особистісної здатності конкурувати в умовах ринку праці, які виступатимуть системотвірними індикаторами якості випускника.

Сучасний стан перебудови системи вищої педагогічної освіти передбачає внесення суттєвих змін як у змістове забезпечення підготовки педагогічних кадрів, так і у процес впровадження активних технологій навчання студентів. Стратифікація суспільства, майнове і духовне розшарування населення, складний демографічний стан і ситуація на ринку праці потребують конкурентоздатного фахівця у галузі педагогічної освіти. Потреби і запити суспільства за таких обставин вимагають наявності достатнього рівня компетентності випускника, готового забезпечувати навчання, виховання і розвиток школярів у різних типах навчальних закладів. Введення державних стандартів загальної середньої освіти орієнтує викладачів і студентів на здійснення підготовки фахівців до реалізації її основних завдань у майбутній професійній діяльності.

Головною ознакою побудови стандартів вищої педагогічної освіти нового покоління є їхня професійна спрямованість. Починаючи з першого курсу підготовки, покладені в основу освітньо-кваліфікаційної характеристики функції діяльності майбутнього вчителя характеризують тенденцію набуття фахівцем досвіду активного використання знань і прояву здатності до інноваційної діяльності. Ці позиції закладено у структуру освітньо-кваліфікаційної характеристики, що будується на засадах цілеспрямованості, прогностичності, технологічності та діагностичності.

Модернізація й реалізація нової моделі педагогічної освіти має враховувати сутність категорії неklasичності формування людини, зваженого співвідношення класичної і сучасної педагогіки та філософії. Справа в тому, що класична педагогіка, як

і філософія, своїми положеннями, ідеями, концепціями протягом віків забезпечувала й впливала на підготовку людини до життя через розуміння нею рівня й результатів технологічного освоєння дійсності, матеріального та духовного багатства – основної суті поняття «цивілізація».

Кінець ХХ століття ознаменувався переоцінкою цінностей і теорій, коло яких динамічно розширюється до рівня світової цивілізації, світового співтовариства. Щоб позначити еволюційний перехід від класичної, стихійно-спонтанної історії до інтелектуальної, духовно-просвітницької революції, з якою пов'язаний перехід до іншого суспільного ладу, нової світової цивілізації, автори сучасних соціальних теорій і технологій (В.П. Андрущенко, В.Б. Євтух, С.Ф. Клепко, В.Я. Матвієнко) приймають за провідну тенденцію неklasичності майбутнього існування людства та пов'язані з нею ідеї революційного оновлення основ цивілізаційного розвитку.

Серед нових підходів до розуміння соціальної реальності та виховання людини в умовах її існування і перебігу, бачення можливих позитивних перспектив, другою її моделлю є динамічна структурна модель, пов'язана із проектуванням соціальних явищ, що постійно змінюються і перебувають у взаємозв'язках і залежностях. Даний вид моделі соціальної реальності відображає прояв загальнішого погляду на світ розрізнених соціальних процесів з їхніми джерелами і формами, результатами і наслідками. Будь-яка дія чи їхня сукупність (діяльність) у структурі соціальних процесів сприймається не як відсторонені одна від одної дії, а як елемент цілісного ланцюга внутрішніх і зовнішніх проявів соціального процесу, що функціонує в структурі перспективної соціальної реальності. Будь-яка цілеспрямована дія чи діяльність оцінюється з позиції ймовірних і реально досягнутих результатів. Такі моделі мають стати предметом проєктивної педагогіки, покликаної вчити створювати проєкти, конструювати, прогнозувати можливі зміни соціальної реальності в ближній перспективі і, стосовно цих змін, бути готовим до формування особистості на засадах і принципах адаптивної педагогіки, що народжується.

З урахуванням динамічної моделі розвитку соціальної реальності, пов'язаної з різними нестандартними ціннісними орієнтаціями і поведінковими стратегіями людини, адаптивна

педагогіка в умовах безперервної мінливості соціального середовища здатна допомогти кожному суб'єкту знайти надію і забезпечити спроможність досягти спочатку ззовні поставленої, а потім і власно мотивованої мети.

Соціально-технологічна модель – це бачення соціальних процесів з погляду можливих напрямів, форм і способів їх оптимізації, вироблення вмінь оцінювати прогнозовані результати і наслідки, приймати рішення за мінімізації ймовірних помилок. Йдеться про формування соціально-технологічної культури особистості, яка передбачає вміння аналізувати соціальні системи, знати їхні структури, розуміти логіку і потенціал розвитку як передумови соціалізації людей в різні періоди їх розвитку: в дитинстві, отрочстві, юності, в дорослому віці і навіть старості.

З нього випливає, що соціалізація особистості відбувається в умовах різних моделей соціальної реальності з тією різницею, що в одних соціальних умовах людина формується як пасивний громадянин, а сама соціалізація розглядається як процес її стихійної адаптації до суспільства, а в інших – бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до соціуму, а й впливає на її оточення, виявляє творчу ініціативу. Йдеться не про суб'єкт об'єктні стосунки в соціальних процесах, коли суб'єктом впливу виступає суспільство, його виховні інституції, а людина – їхній об'єкт, а про активну дію суб'єкт-суб'єктного підходу, основоположниками якого вважаються американці Чарльз Кулі і Джордж Герберт Мід.

Соціалізацію як процес, що реалізується на засадах суб'єкт-суб'єктного підходу, можна розглядати як розвиток і саморозвиток людини в процесі засвоєння і творення культури, взаємодії людини із стихійними і доцільно створюваними умовами життєдіяльності на всіх етапах вікового розвитку.

Не останню роль в соціалізації особистості відіграють мікрофактори, які безпосередньо впливають на конкретних людей: сімейне і сусідське оточення, групи ровесників і співробітників, різні громадські, державні, релігійні і приватні організації. Останні за певних умов можуть бути найбільш визначальними в соціалізації конкретної людини за «набором позитивних і негативних, формальних і неформальних санкцій — методів умовляння і переконання, приписів і заборон, заходів примусу і тиску аж до застосування фізичного насильства, способів ви-

раження визнання, заслуги, відзнаки. За допомогою цих методів і заходів поведінка людини і цих груп людей приводиться у відповідність до прийнятих в даній культурі взірців, норм і цінностей» [1]. Особливу роль у соціалізації особистості випускників загальноосвітніх шкіл відіграють вищі навчальні заклади і, в першу чергу, заклади педагогічного профілю, покликані не лише соціалізувати майбутнього вчителя, а й забезпечити його особистісно-професійну готовність активно залучати своїх вихованців до соціалізації, здатних не лише адаптуватися до соціуму, а й ініціативно впливати на своє оточення.

Перехід на ступеневу систему підготовки фахівця в галузі педагогічної освіти погребує суттєвих змін у змістовому і процесуальному забезпеченні її окремих складових. Вони зумовлені сучасними вимогами ринку праці, зміною соціального замовлення на рівень готовності випускника до виконання виробничих функцій та потребою особистості у самореалізації в умовах професійної діяльності. Перебудова змісту фахової підготовки вчителя ґрунтується на необхідності врахування структури його діяльності та розробці теоретико-методологічних і технологічних основ реалізації мети і завдань сучасної вищої педагогічної школи.

Нормативно-законодавчі документи і акти зі змін питань освіти виступають орієнтирами підвищення ефективності практичній готовності вчителя в умовах переходу на нові державні стандарти. Перехід на багатоступеневість у системі вищої освіти вимагає кардинальних змін як у загальній концепції підготовки вчителя, так і в розробці технології її забезпечення. Це зумовлено, *по-перше, вимогами* щодо гарантованої якості підготовки фахівця відповідного рівня кваліфікації і оволодіння ним особистісними здатностями й професійними вміннями виконувати провідні функції діяльності. *По-друге, введення* у дію нових державних стандартів, зміщення акцентів на практичний компонент готовності диктують необхідність підвищення конкурентоспроможності вчителя, здатного належною мірою забезпечити реалізацію нових завдань. Як зазначає А.О. Лігоцький, професійна структура багаторівневої підготовки фахівців регулюється довгостроковими прогнозами розвитку сучасного ринку праці, потребує введення множинної моделі модернізації мережі навчальних закладів початкової і середньої ланки освіти.

Станом на сьогодні професійна освіта знімає обмеження з індивідуума як пасивного споживача і дає йому змогу зайняти місце в суспільстві відповідно до особистих вимог та індивідуальних якостей. Нормативні документи щодо стандартизації, просякнуті суб'єктно-діяльним підходом, вимагають реалізації принципів цілеспрямованості, прогностичності, технологічності та діагностичності. Виходячи з цього, новою структурою освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця передбачені такі складові: предмет діяльності майбутнього вчителя (дитина та її фізичні, фізіологічні й психологічні особливості розвитку), основні функції, що ним виконуються, типові задачі діяльності і система вмінь щодо їх розв'язання. Таким чином, освітньо-професійна характеристика виступає у якості системотвірної моделі підготовки фахівця. Залучення до її змісту виробничих функцій дає можливість будувати навчальних процес із набуття студентами фахових вмінь згідно з системою типових задач, розв'язання яких буде здійснюватися вчителем протягом всього терміну навчання учнів. Орієнтуючись на введені в дію стандарти загальної середньої освіти, необхідно розглянути процес реалізації моделі підготовки вчителя у вузівській практиці з точки зору співвідношення теоретичного, емпіричного і практичного компонентів їх готовності. Як свідчить аналіз існуючих моделей соціального замовлення підготовки вчителя для традиційних та інноваційних закладів освіти, побудова професіограми вчителя на нових діагностичних засадах вимагає спеціальної уваги саме до забезпечення достатньо високого рівня його практичної готовності. Здійснити ці завдання здатні галузеві ВНЗ педагогічного профілю.

Суттєва увага, що приділяється співвідношенню теорії і практики у побудові, організації та здійсненні вузівського навчання майбутнього вчителя, зумовлена значними розбіжностями у навчальних планах, програмах та засобах технологічного забезпечення достатнього рівня практичної готовності випускників. Визнано необхідність оптимального співвідношення нормативного і варіативного в змісті фахової підготовки, на нашу думку, дасть можливість творчого використання здобутків теорії і практики підготовки вчителя у контексті сучасних вимог. Основними при цьому мають виступати інтегровані вміння, що їх набуває фахівець протягом навчання в закладах

різного рівня акредитації. Система вмінь розв'язування типових задач діяльності при виконанні основних професійних функцій ґрунтується на міцній теоретичній основі. Здатність випускника продемонструвати належну якість оволодіння сукупністю інтегрованих умінь гарантуватиме відповідний рівень його кваліфікації.

Проблема формування інтегрованих умінь полягає у тому, що система існуючої практичної підготовки спрямована здебільшого на формування локальних, або предметних умінь. Педагогічна практика, що традиційно виступає у якості «інтегратора» різних видів, типів умінь та їхньої ієрархізації, не цілеспрямована на процес виявлення, осмислення і спеціального формування професійних умінь упродовж набування кваліфікації вчителя.

Передбачені Державним стандартом вищої освіти комплексні кваліфікаційні вміння, зазначені в освітньо-професійній програмі, змушують нас концептуально і технологічно змінити систему підготовки вчителя з метою узгодження сучасних вимог школи до інструментальної готовності студента виконувати основні виробничі функції діяльності.

На основі глибокого теоретико-методологічного аналізу психолого-педагогічної літератури та сучасних підходів різних наукових шкіл до проблеми якісної підготовки майбутнього вчителя, зважаючи на значний досвід роботи зі студентами, авторським колективом Інституту педагогіки і психології університету розроблено концепцію технологічного забезпечення підготовки вчителя початкової школи. На її основі створено модель структури професійної діяльності вчителя та описова модель формування професійних умінь. Створений загальний алгоритм опрацювання змісту освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми і поетапного механізму роботи з нормативними матеріалами дав змогу здійснити теоретичний і практичний аналіз оволодіння студентами фаховими компетенціями. Визначені сукупності фахових компетенцій за певними ознаками допомогли по-новому підійти до розроблення структури інтегрованих умінь поліпредметного змісту та методики їх формування. Педагогічні і андрагогічні засади навчання і самонавчання майбутніх учителів уможливили вихід на узагальнену модель процедури забезпечення повноцінного формування

різних за ієрархічним підпорядкуванням фахових умінь.

Здійснення теоретико методологічного аналізу інваріантного і варіативного змісту програм і підручників початкової школи дало змогу створити на основі моделі технологічних матриць уроків конкретні рекомендації вчителям, викладачам, і студентам з опрацювання інноваційних локальних технологій навчання учнів.

За думку академіка АПН України В.П. Андрущенко, українська базова модель педагогічної освіти («педагогічна матриця») має внутрішнє джерело розвитку і одночасно реагує на зовнішні суспільні вимоги, що зумовлюють характер і спрямованість динаміки освіти. Попри певний внутрішній консерватизм, що утримує педагогічну освіту в її стійких якісних характеристиках, «педагогічна матриця» має змінюватися відповідно до викликів ХХІ ст.

Література

1. Матвієнко В. Я. Соціальні технології. — К., 2001. — С. 17-18.
АНДРУЩЕНКО В., БОНДАРЬ В.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СООТВЕТСТВИИ С ВЫЗОВАМИ ХХІ ВЕКА

В статье поднимается вопрос модернизации подготовки современных учителей с позиции компетентностного подхода. Обосновывается необходимость перехода от энциклопедической к компетентностной парадигме освоения содержания профессии.

Ключевые слова: компетентный подход, педагогическая матрица, уровни образования, модернизация модели педагогического образования

ANDRUSHENKO V., BONDAR V.

MODERNISATION OF PEDAGOGICAL EDUCATION ACCORDING TO REQUIREMENTS OF 21st CENTURY

The problem of modernizations of up-to-date teachers training on the basis of competent approach is highlighted in the article. The necessary of transition from traditional to competent paradigm of mastering the content of profession is proved

Keywords: competence approach, pedagogical matrix, model modernisation of a pedagogical education.